

Տարեկան գինը 10 ռուբլ կէս տարվանը 6 ռուբլ:
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ գրվում են միմիայն Խմբագրատան մեջ:

() տարաբաղաբացիք դիմում են ուղղակի
Тифлис. Редакція „Мшакъ“

Խմբագրատունը բաց է առաջօրեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերէն)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Հայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կօպէկ:

STILL

“ՄՇԱԿ”
ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱ-
ԿԱՆ ԼՐԱԳԻՐ

1880 ԹԼԻՆ

ԿԸ ՀԲՏԱՐԱՆԿՎԻ ՆՄԵՆ ՕՐ, բացի տօն և տօներին հետևող օրերից:

1. Գործի գիշերը և պրոգրամման նոյն են մնում: Մենք ստանում ենք ՍԵՔՐԵԿՆԵ ՀԻՈՒԳՐԱԲԻՆԵԲ: (ՄՇԼԿԻ) տարեկան զինը 10 բուլլ է, կես տարվան 6 բուլլ: Գրվել կարելի է ՄԻՆՅՆ ԽՐԵԴՐՈՒՄՆԵՆ մեջ:

ՄԱՐԿԵԶԻՆ ՀԱՄԱՐՆԵՐԸ ծախվում են 5 կոպեկով հատը:
Օտար քաղաքներից պետք է դիմել հետևեալ հասցեով ТИФ-
ЛИСТЪ Редакция «Ишагъ».

Խմբագիր—Հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐՇԵՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հասարակութեան անտարբերութիւնը: — Եւ քիչ տեսութիւն: Երկու խօսք: Երկրին լուրեր: — Որտա քիչ տեսութիւն: Դամակ թիւրքիս յիշ: «Մշակի» հեռագրներն: — Յայտարարութիւններ: — Բանասիրական: Մարմններն ալրելը:

ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ԱՆՏԱՐ- ԲԵՐՈՒԹԻՒՆԸ

Նպելով մեր հասարակութեան
անտարբերութեան վրա դէպի լը-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԱՅՐԵՐԸ

«Մշակը» իր հրատարակվելու օրից սկսեալ մի քանի անգամ գրել է մեռելների այրելու անհրաժեշտութեան մասին և մի և նոյն միջոցին բացատրել է մեռելների թաղելուց յառաջացած վնասները:

Մենք մեջ ենք բերում մի ռուս շարախախտիչներկա տարվա անալիզներից միտում տուլած պարտ՝ Ս. Տօլիլեյեվի յօրուած վերև յիշված վերնագրով. ճշտօրվողական թշուարութիւնների միտ պատճառ են դառնում առողջապահական միջոցները գործադրվելուն: Որինակի համար, ֆրանս-պրուսական պատերազմից յետոյ բելգիական կառավարութիւնը միջոցներ գործ դրեց մարքերու Սէղանի չլվալապ այն դաշտերը, որոնց վրա եղած էր պատերազմով: Մաքրողները փորում էին և այրում կիստի չափ փոսած դիակներ: Վերին (ռուս-թիւրքական) պատերազմի ժամանակ, նոյնպէս գործ էին դրվում մի քանի բարւոքութիւններ հիւանդանոցների և նրանց պէս շինութեանց մէջ: Այդպիսով ղէպընտում ի նկատի ունէին կենդանի մնացածներին պահպանել այն վրանագործ օղից և լրից որոնք պարտաւանակելով իրանց մէջ փողոց ներկերը յառաջանում են հիւանդութիւններ: Բայց չը նա յելով դրանց, ոչ ընդմիջվող աւնդերը, ոչ տիֆը, ոչ փորաբացութիւնը, ոչ ժանտախտը, ոչ ծաղիկը, որոնք վերադրութիւնների վերջանում չեն և մինչև հոգեւէրական ժամանակ Ասորիախանի նաճանգում յայտնվեցաւ մի նոր վարակիչ հիւանդութիւն: Ու

ըագրութիւնը և գրականութիւնը,
զարմանալի չէ որ մեր լրագրու-
թիւնն ու գրականութիւնը ան-
կարող են, ինչքան էլ ջանք անեն,
հասնել ծաղկած դրութեանը:

Մէկը կամենում է լրագիր
հրատարակել: Նա ձեռք է տալիս
լրագրի հրատարակութեանը հա-
ւաքված բաժանորդագրութեան
միջոցով: Բաժանորդների թիւը

ստույնասիրելով վարակիչ ախտերի պատճառները, ներկայումս մենք կարող ենք ասել որ այս կամ այն պատճառներից յառաջանում է օրինակի համար տենդը կամ տիֆը: Բայց այդքանը բաւական չէ, հարկաւոր է որ իւրաքանչիւր մասնաւոր դէպքում մենք կարողանայինք հաստատապս ս զրոյն վարակիչ հիւանդութեանց յայտնիլու պատճառները: Այդ իւրերի կը լինի միայն այն ժամանակ, երբ մենք ուսումնասիրած կը լինենք վարակիչ հիւանդութիւնները և նրանց յառաջանալու զանազան պատճառները:

Գերադրվաբար ներկայումս ոչ բժշկականությունը
և ոչ առողջապահությունը (curiema) չեն հասել
չեն կանգնում գնակալի աստիճանի վրա: Այլ-
պատճառով վարակիչ հիւանդություններից ամեն
մեկի ուսումնասիրելու և նրա առաջին առևտը դա-
նում է մեր հասարակական կենտրոնի գնակալի պա-
մաններից մինը: Երբև առողջապահության պա-
ման, գիտությունը պահանջում է որպես ղի գետնի
մէջ կարելի եղածին չափ թիչ լինելն օրդանական
մարմիններ, որովհետև նրանք ապականում են գետ-
նի օդը և ջուրը, գետնի ջուր ասելով մինք պէտե-
ն և հակասանք ջրի մեջ մասը, որ ծծվում է պա-
րունակվում է գետնի մէջ, իսկ գետնի օդ ասելով
օդի այն բաժինը, որ շօշափվում է գետնին և նոյն
պէս պարունակվում է նրա մէջ: Եթէ որ գետնը
պարունակում է իր մէջ մեծ քանակութեամբ փոս-
թորական մնացորդներ, գետնի օդը կտանալու
ներանցով և առաջին անձերից դուրս է մղվում
գետնից, իսկ ջուրը մանրիկը գետնի մէջ խառն-
վում է վարակիչ փոսթ մարմիններին հետ: Փոսթ օր-
գանական մարմիններ առատութեամբ պարունա-
կող պղ օդը, քամիներից կամ օդային հոսանքնե-
րից ցրվում է շրջապարջում, մանուս է մեր չնչա-
նութիւններ հորեմարանների մէջ և յառաջացնում
հիւանդութիւններ:

աննշան է լինում, արդիւնքը չէ
ծածկում ծախսը... Վերջապէս
լրագիրը տարիների ընթացքում
անուն է ստանում, բայց բաժա-
նորդների թիւը պնու ամենայնիւ
չէ աւելանում, այլ ամենքը աշխա-
տում են ձրի կարգալ, ինչպիսի
են տարեկան 10 բուլլ փող, իսկ
Հարիւրներով գուցէ ծախսում են
իրանց քէֆի, շապլութեան հա-
մար...

Նոյն դրութեան մէջն է և
մեր գրականութիւնը:

Մենք չենք խօսում միմյան
հայոց գրքերի մասին, բայց առ-
հասարակ ամեն գրքերի մասին,
որոնք հրատարակվում են Կովկա-
սում, ինչ լեզուով էլ զրաժ լինեն
նրանք:

Մեզ մօտ գիրք հրատարակելը
կատարեալ հերոսութիւն է...
Այդ տեսակ գործի համար հար-
կաւոր է մեծ անճնուիրութիւն:

Մի մարդ կամենում է մի գիրք
հրատարակել: Կա գրում է, թուղթ
է առնում, տպարանի վրա ծախ-
սեր է անում, — և բոլորովին չը
գիտե արդեօք կը ծախվի գիրքը:
Թէ ոչ: Եթէ հեղինակը կարող
էր հաշուել ընթերցողների կամ

անցնելով ստորերկրային երակներով մինչ աղբիւրները, ապականում է նրանց ջուրը, և կերակրվելու փոխ քաղցրահամում է արեան ապակա-նով՝ ինչ և աղբիւր կարող է դառնալ վարակիչ հիւանդութեան սկիզբը կամ նրա տարածվելու պատճառը: Բոլոր չարիքը պարունակվում է փոխ-լու. մէջ. Ուրեմն ջրանէր այն պայմանները, որոնց միջոցով կատարվում է փոխութիւնը, Մաշկան (отжигание) օրգանիզմներն—կենդանական կա-ռուցական—ժամանակի ընթացքում լուծվում են քաղաքի աղբիւրների:

Այդ լուծվել կարող է յառաջանալ երկու կերպով՝ կամ փետրով կամ մայիսիով: Փետրը (ICE TRADING) լինում է այն դեպքում, երբ փառք մարմնի հետ հաղորդակցություն ունեւ ռիմոնիթրի թրթռածակն կամ աւելի հեշտ ասեւ ռըլը: Այդ միջոցի յառաջացած գործողութիւնը ոչ ալ ինչ է կէս ոչ դանդաղ ալրումս:

Ածխածխին, որ բոլոր օրգանական մարմինները բաղադրութիւնն է կազմում, միաւորումն է օդը թթուածնի հետ և ձևանում է մի անկատար բաղադրեալ գազ՝ ածխաթթու. որ կերակրում է բոլորներն: Այն որ դեռեմք օդը հաղորդակցութիւն չլուծէ ո՛րչափանցաւոր օրգանիզմի նման, այն ժամանակ լինում է փոտոնիզմանը: Այդ միջոցին օրգանիզմի մէջ սկսվում է թթուումնմանը՝ յառաջանում են (կենդանական կամ բուսական) մանր օրգանիզմներ և բաժանվում են առանձին սուբ-գազերի: Այսպէս առ. սակաւ փոքրը տարածվում է ամբողջ օրգանիզմի մէջ, Գետնի շուրջը մաշվում օրգանիզմի մասերի հետ տառաւ է իր հետ փոքրը նիւթները, իսկ չըմպատառող օդը լցվում է այդ գազերը բով և փոսող օրգանիզմի ստոր թափանցելի հոտով: Որովհետև մաշվելու կամ փառվելու համար հարկաւոր է օդի ազաւա հաղորդակցութիւնը, ուրիշն ակներև որ ամեն տեսակի հողերը մի և նոյն չափով ընտանալ են իւր կարող լինել այս կամ այն գործողութեանը:

Այն որ հողը չոր և ծակալիւսներ ունի, օրինա-

առնողներին մի յայտնի քանակու-
թեան վրա, նա աւելի մեծ վըս-
տահութեամբ ձեռք կը տար իր
հեղինակութեան հրատարակու-
թեանը:

Հեղինակին ուրիշ եւք չէ մը-
նում, եթէ ոչ նախ քան ձեռք
տայ իր գրքի հրատարակութեա-
նը, հաւաքել բաժանորդագրու-
թիւն, որ գոնէ տեսնի ինչքան
միջոյններ ունի և կարող է ար-
գեօք իր գրքի տպագրութիւնը
սկսել:

Կամ մեր հեղինակները, եթե
չեն կամենում ըրիսկ անել՝ գումար
ծախսել գիրք հրատարակելու վե-
րա, ստիպված են իրանց գրված-
ները մաս մաս հրատարակել տե-
ղական լրագիրներում կամ ամա-
գիրներում, բաւականանալով հա-
մետ վարձոյի կամ մինչև անգամ
ոչինչ վարձ չը վերցնելով:

Հուտով և մեր տաղանդաւոր
աշխատակից պ. Բաֆֆի դիտա-
ւորութիւն ունի հրատարակել իր
նոր բամանը «Կայծեր» վերնագրով:
Այդ գիրքը հրատարակելու հա-
մար պարոնը նոյնպէս ստիպված
է դիմել բաժանորդագրութեանը:
Պոնէ յոյս ունենք որ հայոց հա-

բազմադրված է խոշոր աւազանաւորից, այնպէս որ
օդը առատութեամբ պարունակվում է նրանց մէջ
այս ժամանակ լինում է մաշկով անտեղծը; այ
սինքն զանդող վառվելը, իսկ եթէ փոխադրուեա
լաւ իջող խոնաւ, կաւախառն եւ ծակոտէն չ
եւ որովհետեւ օդը այդ պատճառով հաղորդակցու
թիւն չէ կարող ունենալ նրա մէջ, այն ժամանակ
մաշկով անտեղծը նախարելի է լինում, այլ ի
նում է փտում, որ յաւաքացնում է վերելիս
հետեւանքները, այսինքն օդէ եւ չլիս ապականութիւնը
Այս այն պայմանները, որոնց միջոցով կատար
վում է օրգանաւոր մարմնի փտելու այս կամ այ
գործողութիւնը:

Ալեքսերն է որ բուսական օրգանիզմները առկա
չոր և ջուրը հնչեցրածամբ չզոգացնելու առև
թարմար լինելով, առևի են նպաստում մաշողական
նութիաները, քան կենդանականները։ Գետնի ջրի վառ
նեղործաներն են մասին մինչ ունենք հիմնաւա
տեղեկութիւններ։

Փորձերից յայտնվեցաւ, որ մի քանի տիֆայի
ընաւորութիւն ունեցող վարակիչ հիւանդութիւնն
յառաջացել էին անմաքուր ջրի գործածութիւնից
Միասնանդ հետաքրքիչ է իսթիզողածում (Սնդոն
արուստնանում) պատահած մի անցը։ 67 օրնե
մէջ, որոնց ընակիչները զիւստարպան հարուս
անձնը էին, հիւանդացան 168 մարդից։ Հետագո
տեխա յայտնվեցաւ որ բոլոր հիւանդացողներ
գործածում էին մի և նոյն վաճառականից առա
կալիքը։ Այդ կալիքի հետ խառնված էր ջուր, որը ա
պականված էր անտարբեր անմաքութեան փոստը
Հորի ջուրը յանկարծ ապականվեցաւ այն պատ
ճառով, որ ջրային մկները (креще) բաց էին ա
րել մի ստորերկրեայ անցք ջրոյորի և արաքանդո
մէջտեղում։ Ապականված կամ վարակիչ օդը
յառաջացած տարալիոխիկ հատորի վերաբերու
թեաւը, ներկայումս դեռ այնքան հիմնաւոր հե
տադատութիւններ կամ տապաշոյններ չը կան։ Ա

սարակութիւնը համակրութեամբ
կը վերաբերուի դէպի մեր տա-
ղանդաւոր հեղինակի նոր բովանդէ:
Ահա սարակ եթէ մեր հասա-
րակութիւնը այդքան անտարբե-
րութեամբ չը վերաբերուի դէպի
գրականութիւնը, առնէր նոր լոյս
տեսած գրքերը, եթէ գրքերի կար-
գալը ճշմարիտ կենսական պահանջ
լինէր մեր հասարակութեան հա-
մար,—որքան օգտաւէտ և պի-
տանի գրքեր կը հրատարակվէին
մեզ մօտ....

Եւ մենք չենք խօսում միմիայն
հայոց լեզուով գրված գրքերի մա-
սին, բայց և ռուսերէն լեզուով
տպւող, Արկիստին և Մարկով-
կասին վերաբերեալ հեղինակու-
թիւնների մասին: Մտերւումն հը-
րատարակվեց ռուսերէն լեզուով
պ. Մ. Սաղաթեւանցի մի շատ
հետաքրքիր հետազոտութիւն Ե-
րևանի նահանգի տնտեսական
գրութեան:

Եթէ այդ տեսակ օգտաւէտ գր-
քերի առնուղներ լինէին մեզ մօտ,
—այդ տեսակ գրքեր աւելի շատ
կը տպվէին մեր երկրում:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍԲ ՄԵՐ ԸՆԹԵՐՈՒՄ, ՀԱՍԱՐԱ-
ԿՈՒԹԵԱՆԸ

Մտադրված լինելով նկարել Տաճկաստանի
հայոց ներկայ գրութեան և նրանց մօտա-

նու ամենայն տիպի կամ դրա նման տարաբա-
խիկ հիւանդութիւնները յառաջանում են անմա-
քար օդի ներգործութիւնից, որ լցված է լինում
օրգանական փոսած մարմիններով: Փորձեր էին ա-
նում նոյնպէս անասունների վրա, որոնց երկար
միջոց պահում էին խօլբային արտաշնչութիւննե-
րով լի օդում, կամ արտաշնչների մէջ, և այդ
անասունները հիւանդանում էին: Ուրեմն հաստա-
տապէս կարելի է ասել, որ օրգանական փոսած
նիւթերը խառնվելով օդի հետ կարող են յառա-
ջանել ծանր հիւանդութիւնների:

Այս ընդհանուր քննութիւններից, անցնելը այժմ
մեր գլխաւոր հարցին՝ մեռելների հոգում թաղե-
նուն և այդ թաղման հետեանքներին: Ի՞նչ է լինում
մարդու մարմնը գետնում թաղելու:

Ի՞նչ է լինում դիակը, նրա չընկալուող գետնի-
նը, գետնի օդը և ջուրը: Վերջապէս ինչպէս է
լինում գերեզմանատների և նոցա չընկալելի օդը:
Մարդկային մարմնը ներկայացնում է օրգանա-
կան մարմնների մի նշանաւոր հաւաքածու, որ
պարունակում է իր մէջ մօտաւորապէս երեք քա-
ւորը ջուր և իր ընդարձակութեան ու ձևի կողմից
աւելի հակված է լուծվել մաշվելով քան թէ
փոխելով: Դրանից հետեւում է, որ փոսութեան
նուազակու համար գերեզմանատների գետնին ըստ
կարելի ծախուղէն պէտք է լինի, որպէս զի
օդը ունենայ ազատ հաղորդակցութիւն և բաղա-
դրված չը լինի օրգանական մնացորդներից, վեր-
ջապէս որպէս զի նա պարունակէ թթուածին
այն գլխաւոր պարագաներից մինը, որ անհրա-
ժեշտ է վառելու և մաշվելու համար: Դրանից
ետքը, հարկաւոր է որ մեռելների թաղած տեղը
պաշտպանված լինէր արևի ճառագայթներից, ո-
րովհետև գետնի ջերմութեան աւելանալը նպաս-
տում է փոխելու: Բացի այդ հարկաւոր է որ գե-
տնին ջուր չը ծծէ, որպէս զի ջուրը մշտապէս
չը մնար նրանում:

Եր անցելի ճիշդ պատկերը, վերջին բաղադրա-
կան անցքերի տպաւորութեան ներքոյ, եւ
ձեռնարկեցի գրել իմ «ԿԱՅՄԵՆ» անունով վէպը:
Այս աշխատութիւնը բովանդակում է իր մէջ
այն բոլոր սարսփելիքը, որոնց ենթարկված
է Տաճկաստանի հայր: Վէպը բաղկանում է
երկու առանձին հատորներից, որոնց իւրա-
քանչիւրը կունենայ մօտաւորապէս 400 տը-
պագրված երեսներ: Գործողութիւնների կեն-
տրոնը Վասպուրականի նահանգն է. տեղերը
յեղափոխական բնաւորութիւն ունեն և la
«Jalaléddine», իսկ անցքը վեր է առնված
Վասպուրականում երեք քառորդ դար առաջ
կատարված հայերի մի շարժումից, որի տը-
խուր յիշատակները մինչև այսօր պահված են
տեղային ժողովրդի մէջ:

Ի նկատի ունենալ այն երկույթը, որ այսօր
Տաճկաստանի հայերի խնդիրը գրաւում է մեր
բոլոր համազգիների բարի ուշադրութիւնը,
եւ շտապելի որքան կարելի է շուտով տպա-
գրել յիշեալ աշխատութիւնը, համոզված լի-
նելով, որ դրանով կարող եմ մի փոքրիկ լոյս
ձգել Թիւրքիայի հայոց խնդրի լուծման վե-
րա, որը գուցէ դեռ ևս երկար ուսումնասի-
րութեան պէտք ունի:

Բայց տպագրութեան ծախսերի գծուարու-
թիւնը ինձ ստիպեց գիմել մեր պատուելի
ընթերցող հասարակութեանը, խնդրելով նրա
համակրութիւնը մի այսպիսի ձեռնարկու-
թեան մասին, որը բարեմիտ անձանց օժան-
դակութեանը կարօտ է: Եւ յուսով եմ, որ
իմ անկալութիւնը անպատու չի մնայ, և
բաժանորդագրութեամբ լոյս կը տեսնի «ԿԱՅ-
ՄԵՆ» Ներկու հատորի բաժանորդագրին է
միասին 3 ռուբլի. գրքերը կը տպագրվին
մինը միւսից անմիջապէս յետոյ, և ստորա-
գրութիւնների համեմատ կուղարկվեն պ. պ.
բաժանորդներին:

Տպագրութիւնը կը սկսվի անյապաղ այն ժա-
մանակ, երբ բաժանորդներից զոյացած գու-
մարը կը լրացնէ տպագրութեան ծախսը:
Բաժնի

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Օրերումս մեր ձեռքն ընկաւ ԵՐԵՎԱՆԻ Մ.
Վ. Բաբաջանեանից հրատարակված մի բնօր-
նագիր:

Այդ բոլոր պայմաններին բաւականութիւն կա-
րող է տալ, ստուերախիտ ծառերով բուսած մի
աւազուտ ոչ բարձր բլուր: Կարծիք չը կայ որ շատ
գիւղեր և սակաւաւաւիք քաղաքներ կարող են ընտ-
րել իրանց գերեզմանատների համար յարմարաւոր
տեղեր, բայց ամեն մի գերեզմանատն լաւ պայ-
մաններով երկարատեւ չեն: Կարճ կամ երկարատեւ
ժամանակից ետքը գետնին կշտանում է փոսած
հիւթերով, օդը ազատ հաղորդակցութիւնը ար-
գելում է և այդ միջոցին մարդկայինութիւնը
փոխարինվում է փոսութեամբ: Այդ պատճառով
հաստատապէս կարելի է ասել, որ ոչ մի գերեզ-
մանատնում համապատասխանում չէ (կամ նրա
համապատասխանութիւնը շատ կարճատեւ է լի-
նում) հասարակաց առողջապահութեան պահանջ-
ներին: Այդպիսի միջոց ցայժմ դեռ ևս հաստատա-
պաշտպան չը կան թէ այս կամ այն գերեզմանա-
տունը պատճառ է եղել վարակիչ հիւանդութիւն-
ների, այնու ամենայնիւ ոչ որ չէ հերքում հետե-
ւեալ յայտնի իրողութիւնները: Մի ժամանակ երբ
թողարկում էր դնել մեռելներին քաղաքային
եկեղեցիներում, գիւղի արտադրած թոյնը թա-
փանցում էր եկեղեցիները խաւար անկիւնները,
փանցում էր եկեղեցիները խաւար անկիւնները,
որտեղ օդը փոփոխութիւնը դանդաղ էր կա-
տարվում և ժողովուրդը հիւանդանում էր *):
Այդ հանգամանքի պատճառով արգելեցին մե-
ռելների եկեղեցիներում դնելու կամ կարգ կա-
տարելու սովորութեան գործադրութիւնը:

Մի քանի գիւղերումս անկիւններ: Ձրերի զարնա-
նային յորդութեան միջոցին, այդ անկիւնը քանդ-
վում էին ջրի խիւղիւղը և բոլոր թաղումները
*) Գործողաբար մեր մէջ դեռ վերջացած չէ
այդ վնասակար սովորութիւնը: Ցանկալի էր որ
գտնէ դիակները երկար չը թողնէին եկեղեցում,
մանաւանդ վարակիչ արեւմտեցի մեռածներին:

Ման. Թարգ.

«Պատասխանիք «Մշակին» 129 համարում տպված
ու. Հին-Բարեկամ անունով ստղագրված յօդուա-
ծին» վերադարձ: Այդ բնօրնագիր մէջ պ. Բաբաջա-
նեանը ենթադրելով, որ Հին-Բարեկամը պ. Մ. Բէգ-
Նազարեանն է, սրա մասին խօսում է ամենաան-
վայել կերպով: Պ. Բաբաջանեանը չը բաւականա-
նալով պ. Բէգ-Նազարեանի հասարակական գոր-
ծունէութեամբ, յարձակվում է և նրա մասնաւոր
կեանքի վրա:

Մեզ հաղորդում են, որ Թիֆլիսում պ. Ա. Լ.
Թալիբեանը վաղուց է խոստացել է Հաւաքարի
համբողջութեան եկեղեցու գաւթում եր հաշուով մի
ուսումնասիրան շինել, բայց պարտք մինչև այժմ չէ
կատարել իր խոստումները: Ժողովուրդն էլ չը գի-
տէ ինչ անէ. Բնքը շինէ ուսումնասիրան, թէ սպա-
սէ պ. Ա. Թալիբեանի խոստումները կատարվելուն:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄՍԱԿ ԹԻՒՐԿԻԱՅԻՑ

Կ. Պոլիս, 24 նոյեմ. 1879

Փող, միշտ փող, ահա, այս խօսքը կրկնելով,
Թուրքիան, ինչպէս գիտէք, ըստ Եւրոպայի. «Փող
տուէք որ ես ալ բարենորոգումները գործադրեմ,
թէ չէ, ոչինչ չեմ կարող շինել»: Պահ մը, Թուր-
քիային իրաւունք տուին, բայց յետոյ, խորին
խորհելէ ետեւ, ըսին. «Այո, ճշմարիտ էք, բայց
ճշմարիտ է նաեւ թէ առանց փողի էլ շատ բա-
րեկարգութիւններ ընելու հնար կայ. օրինակ, դող
տուէք, անարդար վախ, միւթեւաւորիք, դայմագամ
և բոլոր այս շար ծնունդը պաշտօնէ ձգել, դատել և
բոլոր այս շար ծնունդը պաշտօնէ ձգել, դատել և
իւրաքանչիւրին յանցանքին համեմատ, բանտարկել,
գլխաւոր կամ կախել: Հէնց այդ օրէն, Անգղիա
բերան փոխեց, և այլ եւ ուրիշ բան չըսելի Սուլ-
թանին, բայց թէ ճանալ բարենորոգումներ սկսէ և
յետոյ փող խնդրէ: Բայց այս մի վիճակ է որ պա-
տերազմին ի վեր կը տեսէ որ օրի աւելի վատթա-
րանալով, և ժողովուրդը և թուրքաւոր, անյաղու-
թեամբ աչք ու բերան բացած, կը սպասեն թէ
ուստի պիտի գայ աղանին աւետելու թէ փոխա-
ռութիւն մը կը գաւազու, որով իրենք էլ միւթեւա-
ւորին քիչ մ'արժաթ և ոսկիի երես տեսնելու յու-
սով: Փոխառութիւն Ի՞նչ գերադրին միջոց աւե-
րակներէ վեր կանգնելու: Թուրքիան երբ կը տես-
նէ թէ գանձը դատարկիւ է, զայն լեցնելու հա-
մար միակ մէկ միջոց մը գիտէ, այն է ահազին
տոկոսներով գրամ փոխ առնելու: Նրա համար վա-

ղադանքների հետ տարվում էին թաղված տեղից
բաւականին հեռու: Ամառը նոցա փոսում և ա-
պակնում էին օդը *):

Յիւրաքանչեւ ստուգված է որ բնակիչներից
մի քանիսը հիւանդացած էին գերեզմանատան կից
փորած ջրհորից ջուր խմելու պատճառով: Այդ
հանգամանքը պատճառ դարձաւ մի օրէնքի հրա-
տարակցելուն, որի զօրութեամբ գերեզմանատնե-
րի մօտ ջրհորներ չը պէտք է լինէին և եղածներն
ևս պէտք է ծածկվէին: Մի քանի գէղեղերում
նոյն իսկ գերեզմանատանց ջրերը ամենալաւ տե-
սակից էին լինում, ինչպէս, օրինակի համար, Բեր-
լինում: Այնու ամենայնիւ պէտք է հեռու մնալ
այդպիսի ջրհորներից, որովհետև գետնի ջուրը
յորդ անձրևներից ետքը կարող է թափվել նրա
մէջ և ապականել նրան: Այդ մի և նոյնը կարող
է պատահել և քաղաքներ, կամ թէ վերջապէս ջրի
միջոցը կարող են մի անգը փորել ապական-
ված գերեզմանատան ջրամբարի և լաւ աղբւրի
միջոցը ջրի մէջտեղում: Թէ և ինչպէս եւս յիշեցի
որ հիմնաւոր չէ, թէ այս կամ այն գերեզմանատնը
պատճառ է եղել վարակիչ հիւանդութեան, բայց
կասկած չէ մնում որ յիշեալ գէղեղերը կրում են
իրանց մէջ վարակիչ հիւանդութիւնների տարած-
վելու թէ միջոցը և թէ պատճառը:

Յիշեցի նաեւապէս պատերազմների միջոցին
պատահած տարախիտիկ հիւանդութիւնների մա-
սին:

Պատերազմների միշտ հետևանքնում են զանա-
*) Վերջին ռուս տաճկական պատերազմին Ար-
դահանի ճակատամարտից ետքը, սպանվածների
գիւղերը թաղված էին կուր գետի ափում: Ընդ-
հանուր գերեզմանների մէջ, կուր գետը, որ Թիֆ-
լիսեան նահանգի մեծամասնութեամբ ջուր է մա-
տակարարում, չէր կարող չը ջնասկել, այնպէս
որ մի ժամանակ երկնքում էին խօլբայի յայտնի
վերջուց....

Ման. Թարգ.

ճառականութիւնը, արհեստը, հանք, գործարանը,
նաւահանգիստը հարստութեան երբէք մեծ աղ-
բիւր եղած չեն և այժմ էլ իսկի չեն: Հետեւապէս,
ստակի պէտք ունենալով, պատերազմին ի վեր 2-
3 հեղ փորձ փորձեց փոխառութիւն ընելու, մի
անգամ Գաղղիա, միւս անգամ Անգղիա հակառա-
կելով, նա էլ ստիպուեցաւ իր յոյսերն Եւրոպայէն
բաղդովին կտրել և դրամակարօտ աչքը դարձու-
նել կաթալայի պանդանուրուն վրա: Մինչ այս մինչ
այն, ժամանակն կանցնի, տեղութեան զանձը
կը մնայ առանց մի լուծայի, գաւառներէն էլ փա-
րա մը չը գար, զօրքն անօթի է, ամեն օր 3—400
կնիկ Բ. Գուռը քաղցած սոված կը ներկայանան
և իրենց առնելներուն վճարում կը պահանջեն:
Այս լինելուն ինքն իր անխիւ պէտքերուն համար ու-
կի կը խնդրէ, ինչ ընել—մէկ ճար կայ, այն է կա-
թալայի պանդանուրէն վերստին փոխ ստակ առ-
նուլ: «Որն, օրին մեր պիտոյն հոգանք, կրնն
նախարարներն, էգուց, Աստուած մեծ է»: Այդ
էգուցը կուգայ և սակայն հորիզոնին վրա մէկ
յուսակարկան, մէկ երկնային նախախնամութեան
նշան չերկր, այլ կը յայտնուին ամեն կողմէ ըս-
տալայի պանդանուրէն վերստին փոխ ստակ առ-
նուլ: «Որն, օրին մեր պիտոյն հոգանք, կրնն
նախարարներն, էգուց, Աստուած մեծ է»: Այդ
էգուցը կուգայ և սակայն հորիզոնին վրա մէկ
յուսակարկան, մէկ երկնային նախախնամութեան
նշան չերկր, այլ կը յայտնուին ամեն կողմէ ըս-
տալայի պանդանուրէն վերստին փոխ ստակ առ-
նուլ: «Որն, օրին մեր պիտոյն հոգանք, կրնն
նախարարներն, էգուց, Աստուած մեծ է»: Այդ
էգուցը կուգայ և սակայն հորիզոնին վրա մէկ
յուսակարկան, մէկ երկնային նախախնամութեան
նշան չերկր, այլ կը յայտնուին ամեն կողմէ ըս-
տալայի պանդանուրէն վերստին փոխ ստակ առ-
նուլ: «Որն, օրին մեր պիտոյն հոգանք, կրնն
նախարարներն, էգուց, Աստուած մեծ է»: Այդ
էգուցը կուգայ և սակայն հորիզոնին վրա մէկ
յուսակարկան, մէկ երկնային նախախնամութեան
նշան չերկր, այլ կը յայտնուին ամեն կողմէ ըս-
տալայի պանդանուրէն վերստին փոխ ստակ առ-
նուլ: «Որն, օրին մեր պիտոյն հոգանք, կրնն
նախարարներն, էգուց, Աստուած մեծ է»: Այդ
էգուցը կուգայ և սակայն հորիզոնին վրա մէկ
յուսակարկան, մէկ երկնային նախախնամութեան
նշան չերկր, այլ կը յայտնուին ամեն կողմէ ըս-
տալայի պանդանուրէն վերստին փոխ ստակ առ-
նուլ: «Որն, օրին մեր պիտոյն հոգանք, կրնն
նախարարներն, էգուց, Աստուած մեծ է»: Այդ
էգուցը կուգայ և սակայն հորիզոնին վրա մէկ
յուսակարկան, մէկ երկնային նախախնամութեան
նշան չերկր, այլ կը յայտնուին ամեն կողմէ ըս-
տալայի պանդանուրէն վերստին փոխ ստակ առ-
նուլ: «Որն, օրին մեր պիտոյն հոգանք, կրնն
նախարարներն, էգուց, Աստուած մեծ է»: Այդ
էգուցը կուգայ և սակայն հորիզոնին վրա մէկ
յուսակարկան, մէկ երկնային նախախնամութեան
նշան չերկր, այլ կը յայտնուին ամեն կողմէ ըս-
տալայի պանդանուրէն վերստին փոխ ստակ առ-
նուլ: «Որն, օրին մեր պիտոյն հոգանք, կրնն
նախարարներն, էգուց, Աստուած մեծ է»: Այդ
էգուցը կուգայ և սակայն հորիզոնին վրա մէկ
յուսակարկան, մէկ երկնային նախախնամութեան
նշան չերկր, այլ կը յայտնուին ամեն կողմէ ըս-
տալայի պանդանուրէն վերստին փոխ ստակ առ-
նուլ: «Որն, օրին մեր պիտոյն հոգանք, կրնն
նախարարներն, էգուց, Աստուած մեծ է»: Այդ
էգուցը կուգայ և սակայն հորիզոնին վրա մէկ
յուսակարկան, մէկ երկնային նախախնամութեան
նշան չերկր, այլ կը յայտնուին ամեն կողմէ ըս-
տալայի պանդանուրէն վերստին փոխ ստակ առ-
նուլ: «Որն, օրին մեր պիտոյն հոգանք, կրնն
նախարարներն, էգուց, Աստուած մեծ է»: Այդ
էգուցը կուգայ և սակայն հորիզոնին վրա մէկ
յուսակարկան, մէկ երկնային նախախնամութեան
նշան չերկր, այլ կը յայտնուին ամեն կողմէ ըս-
տալայի պանդանուրէն վերստին փոխ ստակ առ-
նուլ: «Որն, օրին մեր պիտոյն հոգանք, կրնն
նախարարներն, էգուց, Աստուած մեծ է»: Այդ
էգուցը կուգայ և սակայն հորիզոնին վրա մէկ
յուսակարկան, մէկ երկնային նախախնամութեան
նշան չերկր, այլ կը յայտնուին ամեն կողմէ ըս-
տալայի պանդանուրէն վերստին փոխ ստակ առ-
նուլ: «Որն, օրին մեր պիտոյն հոգանք, կրնն
նախարարներն, էգուց, Աստուած մեծ է»: Այդ
էգուցը կուգայ և սակայն հորիզոնին վրա մէկ
յուսակարկան, մէկ երկնային նախախնամութեան
նշան չերկր, այլ կը յայտնուին ամեն կողմէ ըս-
տալայի պանդանուրէն վերստին փոխ ստակ առ-
նուլ: «Որն, օրին մեր պիտոյն հոգանք, կրնն
նախարարներն, էգուց, Աստուած մեծ է»: Այդ
էգուցը կուգայ և սակայն հորիզոնին վրա մէկ
յուսակարկան, մէկ երկնային նախախնամութեան
նշան չերկր, այլ կը յայտնուին ամեն կողմէ ըս-
տալայի պանդանուրէն վերստին փոխ ստակ առ-
նուլ: «Որն, օրին մեր պիտոյն հոգանք, կրնն
նախարարներն, էգուց, Աստուած մեծ է»: Այդ
էգուցը կուգայ և սակայն հորիզոնին վրա մէկ
յուսակարկան, մէկ երկնային նախախնամութեան
նշան չերկր, այլ կը յայտնուին ամեն կողմէ ըս-
տալայի պանդանուրէն վերստին փոխ ստակ առ-
նուլ: «Որն, օրին մեր պիտոյն հոգանք, կրնն
նախարարներն, էգուց, Աստուած մեծ է»: Այդ
էգուցը կուգայ և սակայն հորիզոնին վրա մէկ
յուսակարկան, մէկ երկնային նախախնամութեան
նշան չերկր, այլ կը յայտնուին ամեն կողմէ ըս-
տալայի պանդանուրէն վերստին փոխ ստակ առ-
նուլ: «Որն, օրին մեր պիտոյն հոգանք, կրնն
նախարարներն, էգուց, Աստուած մեծ է»: Այդ
էգուցը կուգայ և սակայն հորիզոնին վրա մէկ
յուսակարկան, մէկ երկնային նախախնամութեան
նշան չերկր, այլ կը յայտնուին ամեն կողմէ ըս-
տալայի պանդանուրէն վերստին փոխ ստակ առ-
նուլ: «Որն, օրին մեր պիտոյն հոգանք, կրնն
նախարարներն, էգուց, Աստուած մեծ է»: Այդ
էգուցը կուգայ և սակայն հորիզոնին վրա մէկ
յուսակարկան, մէկ երկնային նախախնամութեան
նշան չերկր, այլ կը յայտնուին ամեն կողմէ ըս-
տալայի պանդանուրէն վերստին փոխ ստակ առ-
նուլ: «Որն, օրին մեր պիտոյն հոգանք, կրնն
նախարարներն, էգուց, Աստուած մեծ է»: Այդ
էգուցը կուգայ և սակայն հորիզոնին վրա մէկ
յուսակարկան, մէկ երկնային նախախնամութեան
նշան չերկր, այլ կը յայտնուին ամեն կողմէ ըս-
տալայի պանդանուրէն վերստին փոխ ստակ առ-
նուլ: «Որն, օրին մեր պիտոյն հոգանք, կրնն
նախարարներն, էգուց, Աստուած մեծ է»: Այդ
էգուցը կուգայ և սակայն հորիզոնին վրա մէկ
յուսակարկան, մէկ երկնային նախախնամութեան
նշան չերկր, այլ կը յայտնուին ամեն կողմէ ըս-
տալայի պանդանուրէն վերստին փոխ ստակ առ-
նուլ: «Որն, օրին մեր պիտոյն հոգանք, կրնն
նախարարներն, էգուց, Աստուած մեծ է»: Այդ
էգուցը կուգայ և սակայն հորիզոնին վրա մէկ
յուսակարկան, մէկ երկնային նախախնամութեան
նշան չերկր, այլ կը յայտնուին ամեն կողմէ ըս-
տալայի պանդանուրէն վերստին փոխ ստակ առ-
նուլ: «Որն, օրին մեր պիտոյն հոգանք, կրնն
նախարարներն, էգուց, Աստուած մեծ է»: Այդ
էգուցը կուգայ և սակայն հորիզոնին վրա մէկ
յուսակարկան, մէկ երկնային նախախնամութեան
նշան չերկր, այ

են 6 միլիոն լիւրա (52,000,000) ռուսկի և այդ պատճառաւ մարմն իրենց մէջ սեպտակամութիւնն է դարձեր:

Բ. Գուռն, իր յատակագիծով, արտաքին և ներքին պարտուց տոկոսներուն վճարման կը յատկացէ անուղղակի հասոյթներն, ինչպէս, ծովային, աղի, ձուկի, ըմպելեաց և այլն. ինչպէս նաև Կիւրորտի և Արեւելեան Ռուսիոյ տուրքերն, և այս ամենն, իր հաշուով կը լինեն 2,400,000 լիւրա: Բաժնեկից այս գումարն երկու մասի, մին 1,300,000 լիւրա պիտի յատկանայ արտաքին պարտուց տոկոսին, որ ըսել է 1/2% տարեկան (annuité), իսկ մնացորդ 1,100,000 լիւրան պիտի յանձնուի Կալաթայի պանդաներուն:

Այս եկամտական կարգադրութեան մէջ ամեն բան կայ, բացի ուղիղ և հասկանալի հաշիւէն: Բ. Գուռն իր հաշուց մէջ կը զննէ մի շատ հասոյթներ, որք երբէք իր գանձը մտնելիք չունին: Վերև յիշուած կայ Կիւրորտի և Արեւելեան Ռուսիոյ տուրքեր. այդ, այսօրուան օրս, ամենքին յայտնի է թէ Կիւրորտն 5 պէնի պիտի չը գայ Պոլսի, վասն զի կղզիին եկամտան իր ծախուց հաշիւ կը բաւէ: Իսկ Արեւելեան Ռուսիոյ եկամտան տեսուէ պ. Շիլտ էլ կը ցցունէ թէ (2,370,000) ռուսկի բաց կը տեսնուի, որ գոյացած է հոնձքի նուազութիւնէ և իրականաց գաղթականութեան պատճառաւ: Որով վերայիշեալ 1,300,000 լիւրայի գումարը կիջնէ 1,100,000 լիւրայի, ենթադրելով թէ մնացեալ անուղղակի հարկերն ալ կարենան հաւաքուիլ ինչպէս որ թուրք Աղամ Շարիֆը նախատեսած են: Սա կայ որ Բ. Գուռն իրեն մի պարտք ճանչիւր է իր ցցուցած հասոյթներն եթէ պակաս գան, այդ պակասը լնուի: Բայց ինչպէս կարող պիտի լինի: Թուրքիայի միւս աղբիւրները բոլորն էլ ցամբեր չորացեր են և կամ մօտ են ցամբերու: Գաւառաց տուրքերն որք, ամ ըստ ամէ երթալով կը նուազին, արդէն բաւական չեն պաշտօնեայինքն և զանազան դաւառական պարտքերը, ինչպէս, հեփալէ, սեհիւր, ու հանջի ամսական և այլն վճարելու: Պրոսպի վրայէն, որ Փոքր-Ասիոյ ամենահարուստը դաւառներէն մին է, բաց կը թողու (1,082,000) ռուսկի: Նոյնպիսի բաց մ'է Սուրիա ունի, որչափ որ իր կառավարիչը Միդհաթ փաշան է: Կալաթայի պանդաներն այսպիսի եղական կարգադրութեանէ բան չը կարենալով հասկանալ, ինչպէս են որ դեպքանաց հաղորդուի և պիտի են որ, ամեն պարագայի մէջ, և աւելի ապահովութեան համար, իրենց ձեռքն յանձնուի այն եկամտութեանը վարչութիւնն, որոնք պիտի յատկանան արտաքին և ներքին պարտուց տոկոսներուն վճարման: Բ. Գուռն մերժեր է տալ. այլ կը հաւանի որ գործադրութեան մանրամասնութիւնը որչափն արժե թղթատերերուն փոխանորդաց հետ:

Այդ պատճառով մենք կասնք որ մեռելների այրելը ամենաբարձրագոյնը միջոցն է նոցա անվտանգ անելուն, նայելով հասարակական առողջապահական կէտից:

Ի նկատի ունենալով այդ հանգամանքները, չի՛ցարական և դերմանական կառավարութիւնները թոյլատրեցին մեռելների այրելը թէև պարտաւորեցուցիչ չարին նրան: Գերմանական կառավարութիւնը մեռելներին այրելը ենթարկած է մի քանի օրինակատարութեանց, առանց որոց պահանջութեան մեռելների այրելը թոյլատրվում է: Ամենից առաջ պահանջվում է որ հանգուցեալը իր կտակի մէջ յիշած լինէր իր զիակի այրելու ցանկութիւնը, բայցի այդ պահանջվում է հանգուցեալի ժառանգների և արգականների համաձայնութիւնը:

Նոյնպէս այրելուց առաջ պարտաւորեցուցիչ է մեռելների ձեղքելը—բժշկական հետազոտութիւններին համար: Մի խօսքով այրելը թոյլատրվում է նրանց այն ժամանակ, երբ կատարված են լինում այն կանոնները, որ պահանջվում են սովորական թաղումների միջոցին և երբ այրելը ընդդէմ չէ հանգուցեալի կամքին:

Գերմանական կառավարութեան թոյլտուութեամբ կազմվեցաւ մեռելների այրելու համար մի ընկերութիւն, հաւաքվեցան փողեր և Հոլանդիոյ շինվեցան մեռելների այրելու առաջին հիմնարկութիւնը և միտիլ պահելու համար առաջին անօթը (Königsberg): Առաջին անգամ այրելիս ներկայ էին բազմաթիւ քաղաքների և կառավարութիւնների ներկայացուցիչներ, հոգեւորական և հիմնարկութեան շինութիւնների հետ ծանօթանալու համար: Մի և նոյն հանդիսին ներկայ գտնվեցաւ և թատերական հոգեւորականութիւնը, որ տեղական բարեկարգիչ քահանայի միջոցով յայտնեց որ մեռելների այրելը ընդդէմ չէ քրիստոնէական հաւատի վարդապետութեանը, որովհետեւ այրելիս կարճ միջոցում լինելու էր այն, ինչ իրականապէս

Բայց արի տես որ անդղիական դեպքան այդ եկամտական կարգադրութեան դէմ կը բողոքէ յաւուն 1858 և 1869-ի փոխառութեանց արժեթղթի տէրերուն, որոնց էլ, այն ատենն ի վեր, իբրեւ դրաւ նշանակուած են մարտի եկամտաները: Որով հետեալ կառավարութիւն չը կարենար նոցա հաշիւը չը մարքած մարմն իրեն վերապահել: Կը տեսնէք այժմ, ինչ լարելիւթիւս, ինչ ճշմարիտ տարտարոս մ'է Թուրքիայի դրամական վիճակը: Ահա, Ալի, Ֆուադ, Բաշիտ բաշաներու, այդ կարծեցեալ հանձնարներու անտեսադիտութեան պտուղը: Սոքա, ամեն եկամտաները գրաւ տալով, փոխառութիւն փոխառութեան վրա կը կենցիկ, այնպէս որ եթէ կառավարութիւնը ուզէ իր պարտականութիւններն անթերի կատարել, ստիպեալ է երկրին բոլոր եկամտաներն աւելելիքի տէրերուն տալ և ինքը բացը մնալ: Այսօր օրէնք և իրաւունք առնելիք տէրերուն կողմէն են, բայց արքունական գանձը կը նայի օրէնք և իրաւունք, կարող է դատարի մնալ, բնականաբար իր ստորագրած պայմանագրութիւնները չը պիտի գործադրէ: Ինչպիսի առնելով այս վիճակն, մարդս ինքն իրեն կը հարցունէ թէ ինչպէս Կալաթայի պանդաները շարունակեցին մինչև վերջերս փոխ տալ տալ, որչափ անգամ որ սա պէտք ունեցաւ, և յետոյ մինքն էլ մնը հարցունեք թէ ինչ պիտի լինի այս երկրին վախճանը: Դեռ ոչ մի բարեկարգութիւն, ոչ մի գործ լրջապէս չէ սկսված: Օհ, այս թուրքերն, անկարող լինելով իրենց իրենց հեռուն տեսնելու, երբէք միտքէ չեն անցուներ թէ պատերազմը, բաժանումը երկրին տնտեսական պայմաններն ամենախորին կերպով պայթեցին, որով հարկ կայ, հարկ անողը, հին առաջուկ ծախքերը: Սուրբան, սաղաւազմ, վեզիր, պոչուր կամ անպոչ բաշա, բոլորն էլ կը շարունակեն կաշառակերութեան ամենախաւաւոր օրինակներ տալ: Ներուի թող հոս մէկ պատմութիւն: Ֆրանսիացի մը, Միշլը Բաշա, արտօնութիւն կը ստանայ ոչ թէ Բ. Գուռնի, այլ պաշտօնէ, Պոլսոյ նաւահանգիստին եղբեր սպարակը և միջերանցներ չինէ—մի շատ չափաբեր ձեռնարկ—բայց այն պայմանով որ աւանդ թողուօսմանեան պանդայի մէջ 25000 լիւրա (մօտ 220,000) բողբի: Կիրակի, կէս գիշերին, պաշա տէն արքունի թիկնապահներ կը դնան պանդային անօրէնները կարթնցնեն, կիշնան Կալաթա, կառունքն այդ գումարն և կը իրադրեանան պաշա: Որչափ որ այս գործողութիւնն ուղեր են գիշերվայ լուսութեան և ստուերի մէջ ծածուկ կատարել, գաղտնիքը սակայն ամենքին համար գաղտնիք չէ մնաց: Փնշը, փնշը, ահա այս է Նիւլըրի ֆէօզկէն դուրս ծաւալող խորին հաւաքը: Հարցունեք է—դիպէ էֆէնդիին, կրօնուտէրի նախարարին, թէ ինքն էլ ինչ կը հաւաքէ—Ոչ մի ինչ, կը կրկնէ մէկ

կատարվում է մի քանի ամսում և աւելի: Այդ միջոցին լինում է մարմնի մաշողութիւնը և նա լուծվում է բաղադրեալ մասերի և չէ փութում:

Ահա այդ կերպով մուտք գործեց Ներսիսյան մեռելների այրելու սովորութիւնը: Մի քանիսը (հակառակորդներից) կատակօրէն ասում են, որ այրելիս կարելի է միաժամ լինել որ ողջ ողջ չեն այրի: Հարցնում է, որն է աւելի աւ, ողջ ողջ այրվելը թէ ողջ ողջ թաղվելը: Կարծում են որ դրանց թէ միշտ և թէ միշտ միօրինակ սարափելի են և լաւ է չը մտածել այդ սարափելի առարկաների վրա: Բայց որքան են պատմվում կարծեցեալ մեռածների և ողջ ողջ թաղումների դէպքեր: Տարի չէր անցնում, որ լուր չը տարածվէր թէ այս կամ այնտեղ այս ինչ մարդը ողջ ողջ թաղված էր, կամ հազիւ Գերմանիայում մինչև անգամ դուրս եկաւ տիկին Կէմպերի գրած մի գիրքով, որի մէջ գետնոված են ողջ ողջ թաղումների բազմաթիւ դէպքեր: Այդ բոլոր դէպքերը կարելի կը լինի արդիւն բժշկական—սոսիականական հետազոտութիւնների միջոցով: Այրելից առաջ, ինչպէս և սովորական թաղման միջոցին, նոյնպէս և այժմ մահի իսկուստութիւնը (իրականութիւնը) պէտք է պաշտօնապէս ստուգվի: Մենք կասնք որ մահի ամենատարող նշանը են ի ս ու թ ե ա ն ս կ ս ս լ ե լ ն է: Ուրեմն թաղելը թոյլատրվում է մինչև չը յայտնվի նեխուր նշաններ, և որովհետեւ այդ նշանը ոմանց վրա վաղ, իսկ ոմանց ուշ է երևում, այդ պատճառով չէ կարելի որոշել նշանների պահելու հարկաւոր օրերի թիւը և հարկաւոր է որ իւրաքանչիւր ժամանակը ղէպքում չը թաղէին մեռելներին մինչ նրանց նեխելը: Հարկաւոր է չինել մեռելատուներ, ուր պարտաւորված լինէին դնել բոլոր նշաններին իր կարծեցեալ մեռելներին չը թաղելու համար: Այդ մեռելների մէջ լինելու են կենդանացող

ամիսէ ի վեր, ոչ մի ինչ, բայց եթէ երեւական նախարարութեան պաշտօնն իմ վրայէ վեր առնէք, չուզեմ նախարար մնալ: Իրգը, էլիպ էֆէնդի, 1854-էն ի վեր ստորագրեալ փոխառութեանց հաշիւներն իր առջև կը դրուին թէ չէ, անոնց խառնարդորութեանն դուրս կը կորսնցնէ և իսկոյն հրաժարականը պաշտօն կը դրկէ, և ո՛վ չը չուարիր, երբ մի անկարի մարդ նեւէ այսօրուայ հաստիքից և պարտուց դաւաններուն վիթխարի տարբերութեան վրա: Եթէ ընթերցողը կը հաճի, յիշեք այստեղ մինչև ցարդ կըրուած փոխառութիւնները:

1. Փոխառութիւն 1854-ին, անուանական դրամագլուխն է 75 միլիոն ֆրանկ, հատուցանելի մինչև 1889 տարին:
 2. Փոխառութիւն 1855-ին, ան. դրամագլ. 125 միլիոն ֆրանկ, հատուցանելի մինչև 1890.
 3. Փոխառութիւն 1858-ին, ան. դրամագլ. 125 միլիոն ֆրանկ, հատուցանելի մինչև 1893.
 4. Փոխառութիւն 1860-ին, ան. դրամագլ. 50 միլիոն և կէս ֆրանկ, հատուցանելի մինչև 1879.
 5. Փոխառութիւն 1862-ին, ան. դրամագլ. 200 միլիոն ֆրանկ, հատուցանելի մինչև 1887.
 6. Փոխառութիւն 1863-ին, ան. դրամագլ. 200 միլիոն ֆրանկ, հատուցանելի մինչև 1887.
 7. Փոխառութիւն 1864-ին, ան. դրամագլ. 150 միլիոն ֆրանկ, հատուցանելի մինչև 1887.
 8. Փոխառութիւն 1865-ին, ան. դրամագլ. 5 առօ/ո ան. դրամագլ. 909,020, 750 ֆրանկ անսահման ժամանակաւ:
 9. Փոխառութիւն 1869-ին, ան. դրամագլ. 555,555,500 ֆրանկ, հատուցանելի մինչև 1907 տարին:
 10. Փոխառութիւն վիճակահանութեամբ 1870-ին ան. դրամագլ. 792 միլիոն, հատուցանելի 105 տարուան մէջ:
 11. Փոխառութիւն 1871-ին, ան. դրամագլ. է 142,500,000 ֆրանկ, հատուցանելի մինչև 1906-ին:
 12. Փոխառութիւն 1872-ին, ան. դրամագլ. 278,155,000 ֆր. հատուցանելի մինչև 1878 տարին:
 13. Փոխառութիւն 1873-ին, ան. դրամագլ. 691.444,000 ֆրանկ, որուն ստորագրութիւն անյաջող երթալով վերածուցեալ 363,600,000 ֆրանկի:
- Այս ամեն փոխառութիւններուն դուրս է 4 միլիառը ութ հարիւր միլիոն ֆրանկ, որոց զխաւ՝ վճարին (amortissement) և տոկոսներուն համար, ըստ դաճագրութեանց պէտք է վճարել 345 միլիոն այսինքն 15,000,000 լիւրայ: 1875-ին Թուրքիայի հասոյթն էր մօտ 21,000,000 լիւրայ: Այսօր այդ հասոյթն իշած է 2,400,000 լիւրայի և առաւ ջուպ պարտքերը նոյնը մնացած են: Զբաղք մը միայն կարող է թուրքերուն փրկութիւն տալ այսպիսի դրամական մի վիճակի մէջ: Դժբաղտա-

ների համար լաւ սենեակներ, պէտք է լինի մի հերթալով բժիշկ և այլն, մի խօսքով պէտք է լինեն մի լաւ բժշկարանի բոլոր յարմարութիւնները: Գիականի այրելու դէմ մի պատճառանք էլ կայ, թէ այրելուց ետքը չէ կարելի հատատել, մահի բնական կամ բռնաբարական (НЕСИЛЬСТВЕННЫ) պատճառներից յառաջանալու, Բայց այդ պատճառանքը անհիմն է, որովհետեւ թաղելու առաջ իւրաքանչիւր զիակ ձեղքվելու և բժշկական նպէս հետազոտվելու է: Այդ օրէնքը արդէն մտցրած է Ալգիւրիայում և Հիւսիսային Ամերիկայի Միացեալ-Նահանգներում, որտեղ ոչ մի նշանցեալ առանց պաշտօնապէս ձեղքվելու թաղվում չէ:

Փորձեց յայտնվեցաւ որ ժողովուրդը չուտ է ընտելանում այս կանոնների հետ:

Տեղական վարչութիւնը, սոսիականութեան և բժշկի միջոցով պէտք է հաստատէ մահի իրականութիւնը և որոշէ նրա պատճառները, հարկաւոր դէպքում պէտք է անէ և դատաստանական—բժշկական (судебно-медицинский) հետազոտութիւն: Դա պահանջվում է դաւանում թէ կարծեցեալ մեռելներին թաղելուց և թէ բռնաբարական մահի թաղեցնելուց:—Չէ կարելի չը նշմարել որ մի սխալ գաղափար ունեն շատերը մեռելների այրելու մասին:

Այդ գաղափարները մնացած են անցեալ, հին ժամանակների և այն ժամանակվայ նախարարութիւններից:

Այդ պատճառով այրելը բաւի անունով, հասկանում են մի տեսակ սարափելի գործողութիւն: Կարծում են, օրինակ, թէ այրելը այնպէս պէտք է լինի ինչպէս լինում է Հնդկաստանում (խարոյկ, костры) վրա: Հռօմայեցիք և իրանց մեռելներին խարոյկի վրա էին այրում, բայց վատ և կրակատար կերպով, ինչպէս տեսնվում է մինչև մեր օրերը հա-

բար անոնց համար հրաշքի ժամանակներն էլ վաղուց անցեր են:

«ՄԵԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐՈՎՈՐԿ, 10 դեկտեմբեր: «ПРАВАТА. ВЪСТЪ» լրագրող հաղորդում է հետևեալ տեղեկութիւնը Կայսրուհու առողջութեան մասին: «Կանն, 8 դեկտեմբեր: Գիշերը բաւականին հանգիստ անցաւ, կրծքի ցաւը նուազեց, ոյժը փոքր ինչ կազդուրվեցաւ:

ՎԻԵՆՆԱ, 9/21 դեկտեմբեր: Երէկ ընթացիկ պատգամաւորների ժողովը երկար քննարկութիւններից յետոյ, երկու երրորդական ձայների առաւելութեամբ ընդունեց զի—նախկին օրէնքը աւելութեան խմբագրութեան մէջ: 328 ձայններից 223-ը յօդուտ օրէնքի արվեցաւ, իսկ 105-ը ընդհակառակը: ՓԱՐԻՋ, 10/22 դեկտեմբեր: Երէկ Վալդերիստոնի մօտ ժողոված բոլոր միլիտարները ստորագրեցին հրաժարականի խնդրեք և ուղարկեցին Գրէվին: Նոր կարիքնաւոր կազմակերպութիւնը յանձնված է Ֆրէյսի-Կիլին:

ԿԱԼԿՈՒՏԱ, 11/23 դեկտեմբեր: Բօլեբոս պատուիրեց Դաուին անմիջապէս առաջ խաւալ Դժէզզալակի և Կարուլի միջոց: Դաուլոր թիւհանօթ և 1,400 մարդ է մղում թշնամու առաջ, բայցի այդ նա Լատասնում կը վերցնի այլ ևս 700 մարդ և երկու թիւհանօթներ: Բօլեբոս բացի 23 անդլիական թիւհանօթներից, ունի և բաղմաթիւ ուրիշ թիւհանօթներ, որոնց նա խլել է կուրի ժաւանակ պատերազմական ուրիշ բազմաթիւ միլիտարների հետ միասին: 2,500 հողի կաւրոյ են դիւրութեամբ պաշտպանել ամրուս թիւհանօթն այն ժամանակ հինգ հազար հողի ազատ կը լինեն յարձակողական դիրք բռնելու համար: Դժէմուրի և Դժէզզալակի մէջ գտնված Բրայտի գործերի թիւը հասնում է մինչև 12,000-ի, որոնց ձեռքի տակ գտնվում են 30 թիւհանօթներ: Կանդահարում Սուրաբդի հրամանատարութեան ներքոյ գտնվում են 9,000 մարդ և 620 թիւհանօթ: Կուրումի հովիտում Ուատտի հրամանատարութեան ներքոյ գտնվում են 9,000 մարդ և 20 թիւհանօթ: Կատերազմին մասակցող բոլոր մարդկանց թիւը 45,000 է, իսկ թիւհանօթներն 60:

Խմբագիր—հրատարակող ԳԻՐԳՈՐ ԱՐԴՐՈՒՆԻ

սած սովորներում պահպանված միտքի մէջ պատահած ուղեւորներից:

Յիշում են և այն օրերը, որ գործ էին դրվում պատերազմական դաշտերը մարքելիս, երբ փորում էին ընդհանուր դերձանները, այրում կիսով չափ դիակները և կրկին ծածկում էին նրանց:

Բայց հարկաւոր է ասել, որ մենք մի կողմից շատ առաջ ենք դնացել նախաքրիստոնէական ժամանակներից և սովորութիւններից, միւս կողմից մնը հարկաւորութիւն չը կայ օրինակ առնել պատերազմական դաշտերը մարքելու համար գործ դրած կերպերից:

Ցանկանալով ցրել դիակները այրելու մասին կազմված այդ սխալ գաղափարները, մենք մի քանի խօսքով կը նկարագրենք թէ ինչպէս կարող էր կատարվել և արդէն մասամբ այդ կատարվում է Հոլանդում մեռելների այրելը: Գիցօք թէ կատարված են այն բոլոր հարկաւոր ձեւերը, որոնց մենք վերև յիշեցինք, այն ժամանակ քրիստոնէական բոլոր ծէսերը կատարելուց ետքը, նշանցեալին որպէս թէ թաղում են հողում, ցած են իջնցում մի սենեակի յատակում չինված բացուածքից, Կազազ իջնցելից ետքը, նշանցեալի ազգականները և ծանօթները տալիս են նրան վերջին պատիւը: մի մի բուռը հող են ձգում դազալի վրա: Դրանից ետքը բացված ծածկվում է և այդ բոլորի վրա դրվում է մի վայելուչ կատաֆալ:

Թաղումը կատարվելուց ետքը դազալը նշանցեալի հետ տարվում է հանդիսականներին անտեսանելի մեքենաներով դէպի առանձին կերպով չինած վառարանը և այնտեղ այրվում է 40—50 բոպէսում:

Մի և նոյն տեղում կարելի է չինել և միտքի պահելու անօթը (кожухарий):

Մ.

9—15 (4)